

Beata Kozaczyńska

Dzieje walk o wyzwolenie narodowe i społeczne w działalności wystawienniczej Muzeum Regionalnego w Siedlcach (1974-1994)

Niepodległość i Pamięć 11/1 (20), 245-254

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Beata Kozaczyńska

(Akademia Podlaska w Siedlcach)

Dzieje walk o wyzwolenie narodowe i społeczne w działalności wystawienniczej Muzeum Regionalnego w Siedlcach (1974-1994)

Na przestrzeni wieków Podlasie i wschodnie Mazowsze, w obrębie których leży region siedlecki, należały do ważniejszych obszarów walk narodowowyzwoleńczych i postępowych ruchów społecznych. Ważne miejsce w dziejach walk regionu zajmuje insurekcja kościuszkowska. Szczególną rolę w dziejach o wolność narodu odegrała bitwa pod Maciejowicami, stoczona 10 października 1794 roku. Heroiczny zryw ludu, pod wodzą Tadeusza Kościuszki, zakończył okres walk narodu polskiego o utrzymanie niezależnego bytu państwowego u schyłku XVIII wieku¹.

Ziemie regionu siedleckiego zapisały chlubne karty w walkach o wyzwolenie narodowe w czasie powstania listopadowego. Obszar Podlasia i wschodniego Mazowsza stanowił w 1831 roku główny rejon rosyjskich i polskich działań zaczepnych i obronnych. O niewątpliwym sukcesie militarnym powstania stanowiły bitwy: pod Stoczkiem Łukowskim, pod Dębem Wielkim i pod Iganiami. Zwycięstwo pod Stoczkiem Łukowskim (14 lutego 1831 r.), pierwsza pomyślna potyczka kawaleryjska na obszarze regionu, wskrzesiła chlubne tradycje polskiej kawalerii, na trwałe wpisując się na karty historii². Bitwa pod Iganiami (10 kwietnia 1831 r.), mimo iż została sprowadzona do rozmiarów sukcesu taktycznego, bez następstw operacyjnych (wskutek braku współdziałania dowództw), wywarła wielkie wrażenie na nieprzyjacielu i podniosła morale wojska polskiego. Zwycięstwo pod Iganiami zakończyło serię sukcesów powstańczych³.

Szczególnie aktywny był udział mieszkańców regionu siedleckiego w powstaniu styczniowym. Wojna partyzancka trwała na tych terenach najdłużej, w porównaniu z innymi regionami Królestwa Polskiego – do grudnia 1864 roku walczył w powstaniu oddział partyzancki ks. Stanisława Brzóska. Na obszarze, wchodzącym w skład dawnego województwa siedleckiego, stoczono 78 bitew i potyczek, z których do największych zaliczana jest bitwa pod Węgrowem⁴.

1 J. R. Szaflik, *Warunki i znaczenie odbudowy niepodległości Polski*, [w:] *Spółczesność siedleckie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne*, Warszawa 1981, s. 9.

2 A. Budzyński, J. Filipczuk, *Stoczek Łukowski – z dziejów miasta*, Stoczek Łukowski 1996, s. 45.

3 J. Strychalski, *Bitwa pod Iganiami (10 IV 1831 r.)*, Siedlce 1985, s. 22.

4 S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795-1918*, Warszawa 1969, s. 245. Bitwa pod Węgrowem odbiła się szerokim echem w całym kraju, a także poza jego granicami. Francuski poeta August Barbier porównał atak kosynierów do bitwy żołnierzy króla Sparty, Leonidasą, w wąwozie termopilejskim, zob. J. Strychalski, *Powstanie styczniowe (1863-1865). Bitwy i potyczki na terenie województwa siedleckiego*, Siedlce 1986, s. 6, 18-19.

Bogate tradycje powstańcze w regionie siedleckim stały się imponującym przykładem harmonijnej więzi tego, co regionalne, z wartościami ogólnonarodowymi, podtrzymując wśród społeczeństwa świadomość narodową i lokalny patriotyzm.

Przełom XIX i XX w. to także okres walk chłopów podlaskich z ustrojem feudalnym. W okresie rewolucji 1905-1907 Podlasie wysunęło się na czoło w dziedzinie strajków rolnych. Wydarzenia rewolucyjne, przejawiające się w strajkach, demonstracjach i zamachach, zapisały się piękną kartą w historii Siedlec. Wykazały wielką aktywność społeczeństwa siedleckiego, walczącego o wyzwolenie narodowe i społeczne⁵. Rewolucja uwarunkowała szeroki udział społeczeństwa siedleckiego w walce o niepodległość w okresie I wojny światowej⁶.

W czasie kampanii wrześnieowej 1939 roku na obszarze regionu siedleckiego rozebrano wiele walk, posiadających znaczenie drugorzędne, niemniej jednak obfitujących w tragiczne, pełne bohaterstwa epizody (walki o Kałuszyn, bój pod Seroczynem). W dniach 2-5 października stoczono na Podlasiu ostatnią bitwę obronną, która przeszła do historii pod nazwą bitwy pod Kockiem⁷. Bitwa ta stanowiła ostatni akt zbrojny regularnego wojska polskiego w kampanii 1939 roku.

Bogate tradycje walk o wyzwolenie narodowe i społeczne w regionie siedleckim znalazły odzwierciedlenie w wielu ekspozycjach, organizowanych przez Muzeum Regionalne w Siedlcach. W 1974 roku zorganizowano pierwszą, dotyczącą tej problematyki wystawę, pod nazwą: „Podlasie Zachodnie w walkach o społeczne i narodowe wyzwolenie Polski”⁸. Otwarcie wystawy zbiegło się z obchodami 30-lecia powstania Polski Ludowej oraz „Dni Ziemi Siedleckiej”⁹. Tytuł wystawy, zapożyczony z publikacji Czesława Wycecha¹⁰, został zawężony do podregionu Podlasia Zachodniego. Ekspozycja, poświęcona tematyce historyczno-regionalnej, dotyczyła wymienionego w tytule podregionu podlaskiego, tj. ówczesnych powiatów: łosickiego, węgrowskiego, sokołowskiego i siedleckiego, stanowiących wówczas obszar zainteresowania siedleckiego muzeum.

Wystawa składała się z trzech części, obejmując chronologicznie lata 1830-1944¹¹. Pełniejsze zobrazowanie problematyki powstań narodowych (listopadowego i styczniowego), umożliwiała wyeksponowana w pierwszej części wystawy mapa podregionu, na której zlokalizowano miejscowości związane z ważniejszymi bitwami z tego okresu (między innymi: Iłanie, Stoczek Łukowski, Dębe Wielkie, Węgrów) oraz militaria, ilustrujące prezentowany materiał graficzny. Sporą grupę eksponatów stanowiły egzemplarze broni, udostępnione przez Muzeum – Zbrojownię na Zamku w Liwie. Wystawę wzbogacały obrazy batalistyczne, pochodzące z okresu Księstwa Warszawskiego, autorstwa Ludomira Zmudy, siedlczanina, zamiłowanego w epoce wojen napoleońskich¹².

5 U. Głowacka-Maksymiuk, *Wydarzenia rewolucyjne lat 1905-1907 w Siedlcach*, [w:] *Rewolucja 1905-1907 na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa 1968, s. 153.

6 A. Słoniowa, *Sesja naukowa „Społeczeństwo siedleckie w walce o wyzwolenie narodowe i społeczne*, [w:] „Szkice Podlaskie”, Siedlce 1988, s. 365.

7 J. Strychalski, *Przewodnik po upamiętnionych miejscach walk i męczeństwa w województwie siedleckim, lata 1794-1945*, Siedlce 1983, s. 8-9.

8 Brak danych, dotyczących czasu trwania ekspozycji. Wiadomo, iż otwarcie wystawy nastąpiło 9 V 1974 r.

9 *Dni Ziemi Siedleckiej*, „Trybuna Mazowiecka” z dnia 2 V 1974, nr 104.

10 Tytuł publikacji Cz. Wycecha brzmi: „Podlasie w walkach o społeczne i narodowe wyzwolenie Polski”. Jest to wydany drukiem referat wygłoszony na zjeździe Frontu Jedności Narodu w Węgrowie w dniu 23 IV 1960 r.

11 J. Strychalski, Scenariusz wystawy: „Podlasie Zachodnie w walkach o społeczne i narodowe wyzwolenie Polski”, Archiwum Muzeum Regionalnego w Siedlcach (dalej cyt. AMRS), Wystawy krajowe, sygn. MOS – 8530A.

12 J. Strychalski, *Wystawa historyczna w siedleckim muzeum*, „Trybuna Mazowiecka” z dnia 27 VI 1974, nr 152.

Druga część ekspozycji odzwierciedlała udział mieszkańców Podlasia Zachodniego w rewolucji 1905-1907. Szkice z tego okresu (dar P. Michałowskiego dla siedleckiej placówki muzealnej), wyeksponowano na tle mapy podregionu, na której zostały naniesione miejscowości upamiętnione strajkami szkolnymi, robotniczymi, rolnymi oraz demonstracjami. Liczba nakreślonych na mapie miejscowości świadczyła o znacznym nasileniu walk rewolucyjnych na tym terenie. Ekspozycję ilustrowano fotokopiami raportów, skierowanych do gubernatora, dotyczących strajków, zamachów oraz walki o język polski. Na szczególne zainteresowanie zwiedzających zasługiwał fragment oryginalnego transparentu, niesionego podczas jednej z demonstracji na ulicach Siedlec, z napisem: „Precz z carskimi reformami PPS”¹³.

Z kolei część trzecia ekspozycji dotyczyła udziału Podlasia Zachodniego w drugiej wojnie światowej. Kolejno eksponowano: mapę, obrazującą ważniejsze bitwy i akcje bojowe Gwardii Ludowej, Armii Ludowej, Armii Krajowej, Batalionów Chłopskich oraz Wojska Polskiego w kampanii 1939 roku, liczne pamiątki i dokumenty pochodzące z tego okresu, a także zestaw fotografii, przedstawiających pomniki walki i męczeństwa, znajdujące się na omawianym obszarze. Osobną planszę poświęcono wyzwoleniu Podlasia Zachodniego przez I Front Białoruski Armii Czerwonej w 1944 roku.

Końcowy akcent wystawy stanowił zestaw czasopism i książek, związanych z dziejami walk narodowowyzwoleńczych na Podlasiu, zgromadzony w osobnej sali wystawowej, pod hasłem: „Podlasie w książkach i czasopismach”¹⁴.

Zamysłem organizatorów wystawy było zobrazowanie tradycji walk na Podlasiu Zachodnim w XIX i XX w. oraz pobudzenie patriotyzmu społeczeństwa regionu siedleckiego, a zwłaszcza młodzieży, ponadto zachęcenie mieszkańców regionu do przekazywania oraz gromadzenia na rzecz muzeum pamiątek historycznych, dotyczących eksponowanej problematyki. Całość ekspozycji – jak zaznaczono w scenariuszu wystawy – została pomyślana jako wstęp do stałej ekspozycji o tematyce historycznej, której organizację planowano niebawem. Zrealizowanie tego, jak i innych zamierzeń uniemożliwiały trudne warunki lokalowe muzeum oraz brak specjalistycznej obsady pracownicz placówki.

Na uwagę zasługują wyrazy wdzięczności dla organizatorów ekspozycji, odnotowane w Księdze Pamiątkowej Muzeum: (...) *dziękujemy organizatorom i twórcom tego muzeum, że dzieje Podlasia, dla większości z nas – regionu rodzinnego, ukochanego, można odczytać ze zgromadzonych tutaj eksponatów. Wiele z nich przedstawia sobą wartości niepowtarzalne*¹⁵.

Zorganizowana przez Muzeum Regionalne w Siedlcach w latach 1978-1979 wystawa objazdowa pt. „Tradycje ruchu robotniczego na Podlasiu i wschodnim Mazowszu”¹⁶, stanowiła próbę przedstawienia społeczeństwu znaczących wydarzeń, związanych z historią ruchu robotniczego regionu. Ekspozycję przygotowano wspólnie z Centrum Kultury i Sztuki w Siedlcach, z okazji 60. rocznicy powstania KPP oraz jubileuszu 30-lecia zjednoczenia polskiego ruchu robotniczego. Główny wątek tematyczny, zawarty w tytule wystawy, wyznaczył jej obszar treściowy. Dla zilustrowania zagadnień związanych z procesem tworzenia się i narastania świadomości klasy robotniczej

13 J. Strychalski, *Scenariusz wystawy...*, op. cit.

14 Tamże.

15 Księga Pamiątkowa Muzeum za lata 1970-1977.

16 Czas trwania wystawy: 22 XII 1978 – 31 XII 1979 r. Z uwagi na charakter objazdowy wystawy, wystawę eksponowano w placówkach kulturalno-oświatowych na terenie województwa siedleckiego, m.in. w Sokołowskim Ośrodku Kultury w Sokółowie Podlaskim (15-28 II 1979, liczba zwiedzających: 543 osoby).

Podlasia i wschodniego Mazowsza, warunków życia i pracy robotników i proletariatu wiejskiego na przełomie XIX i XX w., eksponowano obszerny materiał źródłowy, w postaci kopii dokumentów oraz fotogramów. Zgodnie z ideą przewodnią wystawy, materiał ekspozycyjny zestawiono w porządku chronologicznym, obejmującym ciąg wydarzeń historycznych. Zestaw oficjalnych dokumentów, odezów i ulotek umożliwił pełniejsze poznanie bogatej przeszłości historycznej walk o wyzwolenie społeczne i narodowe mieszkańców regionu siedleckiego w okresie międzywojennym, ich walkę z sanacją, prześladowania i represje, udział w walce z okupantem hitlerowskim, a następnie ofiarną pracę w budowie państwa socjalistycznego¹⁷. Na wystawę złożyły się między innymi: odezwy Komitetu Okręgowego KPP w Siedlcach i chłopów w sprawie strajków i manifestacji pierwszomajowych, akta Sądu Okręgowego w Siedlcach, dotyczące działalności organizacyjnej KPP, dochodzenia prokuratury i doniesienia policyjne, fotokopie ulotek i odezów komunistycznych, zdjęcia znanych podlaskich działaczy z okresu międzywojennego i okupacji, opisy akcji sabotażowych GL, zdjęcia zniszczonych obiektów hitlerowskich, zgrupowań partyzanckich itp.¹⁸

„150-ta rocznica powstania listopadowego na Podlasiu i wschodnim Mazowszu”¹⁹ – to tytuł wystawy, przygotowanej w siedleckim muzeum w 1981 roku, z okazji 150. rocznicy powstania listopadowego. Głównym przesłaniem ekspozycji było przypomnienie społeczeństwu zbrojnego zrywu niepodległościowego na obszarze regionu siedleckiego w 1831 roku. Materiał ekspozycyjny pochodził ze zbiorów własnych siedleckiego muzeum oraz placówek muzealnych w Warszawie: Muzeum Wojska Polskiego, Muzeum Historycznego m.st. Warszawy i Muzeum Narodowego. Większość prezentowanych eksponatów dotyczyła problematyki najważniejszych bitew powstania listopadowego, stoczonych na terenach, wchodzących w obręb dawnego województwa siedleckiego, zwłaszcza bitwy pod Stoczkiem Łukowskim i pod Iganiami.

Ekspozycja obejmowała barwne plansze informacyjne, ukazujące m.in. szkice terenu bitwy pod Stoczkiem Łukowskim oraz dokumentację fotograficzną, związaną z postacią gen. Dwernickiego. Oddzielną planszę poświęcono przywódcom powstania: Piotrowi Wysockiemu, Józefowi Chłopickiemu, Janowi Skrzyneckiemu, Ignacemu Prądzyńskiemu i Józefowi Bemowi. Na uwagę zasługiwała obszerna dokumentacja fotograficzna, ukazująca kolejne etapy budowy pomnika w Iganiami, upamiętniającego bitwę. Obok fotografii, przedstawiających miejsca bitwy przed wzniesieniem pomnika, na wystawie eksponowano zdjęcia członków komitetu budowy oraz zestaw zdjęć, dokumentujących uroczyste odsłonięcie pomnika w 1931 roku – w stulecie bitwy²⁰. Uzupełnieniem ekspozycji były litografie, płaskorzeźby dowódców powstania oraz fotokopie obrazów Januarego Suchodolskiego („Bitwa w okolicy Dębego”), Jana Rosena („Bitwa pod Stoczkiem”), Piotra Michałowskiego („Dwernicki na czele pułku ułanów”), Zaharewicza („Bitwa pod Iganiami”). Ekspozycję wzbogacały drzeworyty Kazimierza Szwainowskiego, obrazujące powstanie listopadowe na Podlasiu oraz rzeźby Witolda Lorentowicza, powstałe z inspiracji historycznej. Spośród eksponatów uwagę zwracały reliktowe elementy umundurowania i wyposażenia żołnierskiego, jak: orzeł z drzewca sztandaru powstańczego, ryngraf oficerski w kształcie półksiężyca z orłem.

17 Objazdowa wystawa pt.: „Tradycje ruchu robotniczego na Podlasiu i wschodnim Mazowszu”, [w:] Zeszyty Metodyczne, Centrum Kultury i Sztuki województwa siedleckiego, Muzeum Okręgowe w Siedlcach, Sokółów Podlaski – Siedlce 1979, nr 1, s. 78.

18 Tamże.

19 Czas trwania wystawy: 8 I – 1 III 1981 r.

20 B. Opryszek, Scenariusz wystawy: „150-ta rocznica powstania listopadowego na Podlasiu i wschodnim Mazowszu”, AMRS, Wystawy krajowe, sygn. MOS 8530A.

Do ciekawszych eksponatów należała broń palna i biała z przełomu XVIII i XIX oraz z I poł. XIX w. Ponadto w gablotach umieszczono inne okazy broni, m.in. paradne szable masońskie, szablę znaną na polu bitwy igańskiej. Znakomite dopełnienie wystawy stanowił zbiór numizmatyczny – banknoty i monety z okresu powstania listopadowego oraz medale, odznaczenia i tzw. „bizuteria powstańcza”. Wystawę uzupełniał, zgromadzony w osobnym pomieszczeniu muzealnym, zestaw ponad trzydziestu pozycji książkowych poświęconych powstaniu²¹.

„Znaki pamiątkowe ośrodków internowania siedlczan 1981-1982”²² – to tytuł ekspozycji, której myślą przewodnią było ukazanie bogactwa i różnorodności znaków odbijanych na korespondencji, przekazywanej rodzinom i znajomym z ośrodków odosobnienia, w których przebywali także siedlczanie. Początkowo znaki te wykonywano sporadycznie i umieszczano tylko na korespondencji. Z upływem czasu doszło do uruchomienia produkcji (1982 r.), kiedy to w jednym miejscu spotkali się np. jubiler, artysta – amator czy chirurg, posiadający odpowiedni sprzęt do wykonywania matrycy²³.

Ekspozycja prezentowała twórczość internowanych mieszkańców Siedlec – eksponaty o tematyce pocztowej i filatelistycznej: znaczki, datowniki, stemple pamiątkowe, ilustracje, stemple do przedruku Poczty Polskiej, pochodzące z siedmiu ośrodków internowania na terenie kraju: Darłówka, Kielc – Piasków, Kwidzyna, Lublina, Włodawy, Nowego Łupkowa, Rzeszowa – Załęża²⁴. Komisarz wystawy, Sławomir Kordaczuk, przygotowując ekspozycję bazował na zbiorach prywatnych Marka Białego i siedleckiej rodziny Goławskich (w dużym stopniu projektantów i wykonawców stempli).

Pierwsze walory powstały we Włodawie, gdzie zostały wydrukowane pierwsze dwa znaczki: z motywem uwięzienia za drutem kolczastym oraz z wizerunkiem Matki Boskiej. Ciekawe okazały się techniki graficzne: głównie linoryt (z płytek PCV), drzeworyt (noga od krzesła) lub nakłuwanie rysunku na folii. Do przeniesienia rysunku na papier używano farby drukarskiej, tuszu do stempli kauczukowych i metalowych lub mazaków. Mimo wielu kontroli ocalało wiele arkuszy znaczków jeszcze nie pociętych, poszukiwanych przez kolekcjonerów²⁵.

Do najciekawszych prezentowanych stempli należały, wykonane w obozie w Załężu, służące do przestemplowywania znaczków Poczty Polskiej. Uwagę zwracały dwie koperty, wykonane z okazji chrztu dziecka w Nowym Łupkowie. Wśród stempli dominowały motywy religijne (Matka Boska, Jan Paweł II, Maksymilian M. Kolbe, Stefan Wyszyński) oraz związane z internowaniem (NSZZ „Solidarność”, KPN, KWK „Wujek”, Lech Wałęsa, budynki i wieże strażnicze ośrodków). Powyższe motywy dominowały na wielu znaczkach i ilustracjach²⁶.

Prezentowane pamiątkowe znaki, wymowne trwałe ślady internowania mieszkańców Siedlec w latach 1981-1982, przywoływały na pamięć wielu siedlczan minione, przełomowe wydarzenia początku dekady lat osiemdziesiątych.

21 Tamże. Z okazji organizacji wystawy opublikowano w „Zeszytach Mazowieckich” artykuły na temat powstania listopadowego na Podlasiu. Były to referaty wygłoszone na sesji popularnonaukowej, zorganizowanej w dniu 29 XI 1980 r. w Zespole Szkół Zawodowych nr 1 w Siedlcach przez Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych – Stację Naukową w Siedlcach, Towarzystwo Miłośników Podlasia oraz Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Siedlcach, zob. J. Strychalski, *Muzeum Okręgowe w Siedlcach (1977-1982)*, [w:] „Prace archiwalno – konserwatorskie na terenie województwa siedleckiego”, Siedlce 1989, z. 6, s. 112-113.

22 Czas trwania wystawy: 3 VII – 30 VIII 1990 r.; liczba zwiedzających: 328 osób, w tym 47 młodzieży.

23 S. Kordaczuk, *Znaki pamiątkowe ośrodków internowania siedlczan. Katalog wystawy*, Muzeum Okręgowe w Siedlcach, Siedlce 1990.

24 Tamże.

25 Tamże.

26 S. Kordaczuk, *Dzieło internowanych*, „Informator kulturalny województwa siedleckiego” 1990, nr 8.

Problematykę tamtych wydarzeń oraz idei, które legły u podstaw zmian ustrojowych w Rzeczypospolitej na początku lat osiemdziesiątych, przybliżyła wystawa pod nazwą: „Dziesięć lat „Solidarności” na Podlasiu”²⁷, zorganizowana we współpracy z Towarzystwem Miłośników Podlasia. Na ekspozycję złożyły się wydawnictwa, czasopisma, pamiątki osobiste oraz liczne fotografie archiwalne, obrazujące przebieg walki o zmianę ustroju i demokratyzację życia społecznego²⁸.

„Bojownikom o niepodległość – cześć!”²⁹ – to tytuł kolejnej wystawy, eksponowanej w 1991 roku, obejmującej problematykę dziejów walk o wyzwolenie narodowe i społeczne w regionie. Prezentowane na wystawie zestawy fotografii, przedstawiały miejsca pamięci narodowej, występujące na terenie dawnego województwa siedleckiego, związane z osobą marszałka J. Piłsudskiego, odzyskaniem niepodległości i wojną polsko – rosyjską 1919-1920 r. Dzięki zaangażowaniu komisarza wystawy, Edwarda Kopówki, udało się odnaleźć dwadzieścia osiem obiektów w miejscowościach, wchodzących w obręb dawnego województwa siedleckiego, tj. w Łaskarzewie, Garwolinie, Stoczku Łukowskim, Latowiczu, Jeruzalu, Kuflenie, Cegłowie, Mrozach, Kałuszynie, Siedlcach, Domanicach, Wiśniewie, Zbuczynie, Wyszkanie, Korytnicy, Ostojach, Majówce – Zawadach, Chodowie, Krześlinie, Hołubli, Liszkach, Skrzyszewie, Bielanach, Kamionnej, Dobrem, Stanisławowie, Ludwinowie i Jakubowie.

Spośród prezentowanych wielu ciekawych obiektów, trzy z nich, poświęcone komendantowi, zostały celowo ukazane na innym tle, ze względu na poważne zdewastowanie. Wśród nich znalazły się: pomnik w Wyszkanie, którego przeszłość i przeznaczenie znali tylko nieliczni; w Bielanach, gdzie ze wspaniałego pomnika pozostała jedynie granitowa płyta; obelisk w Kamionnej, „przerobiony” po wojnie na pomnik męczeństwa i walki narodu polskiego z okupantem hitlerowskim. Godne obejrzenia były zdjęcia kopca, usypanego ku czci J. Piłsudskiego w Majówce – Zawadach, odsłoniętego 15 maja 1938 roku, jednego z najokazalszych obiektów na terenie dawnego województwa siedleckiego, o barwnej i tragicznej historii³⁰. Uwagę zwiedzających przyciągały fotografie, przedstawiające Naczelnika J. Piłsudskiego i jego ostatni pobyt w Siedlcach. Dopełnienie problematyki niepodległościowej stanowiły eksponowane pocztówki patriotyczne, pochodzące ze zbiorów Archiwum Państwowego w Siedlcach.

Wernisaż wystawy uświetniła okolicznościowa prelekcja Jerzego Izdebskiego pt.: „Działania wojenne na Podlasiu w sierpniu 1920 r.”, połączona ze sprzedażą tematycznie związanego z ekspozycją wydawnictwa muzeum.

W roku 1992, w ramach obchodów w województwie siedleckim stulecia Polskiej Partii Socjalistycznej, Muzeum Regionalne w Siedlcach zorganizowało, we współpracy z Komitetem Obchodów Stulecia PPS oraz Siedleckim Komitetem Robotniczym, wystawę pod nazwą: „Stulecie PPS”³¹. Materiały wystawiennicze pochodziły ze zbiorów własnych siedleckiego muzeum, Archiwum Państwowego w Siedlcach, Muzeum Zbrojowni na Zamku w Liwie oraz osób prywatnych. Ekspozycję otwierały dokumenty oraz zdjęcia, poświęcone rewolucji 1905-1907 r. W dalszej części wystawy ukazano chronologicznie działalność PPS w okresie I wojny światowej, dwudziestolecia międzywojennego i II wojny światowej. Całość ekspozycji ilustrowały fotografie i wycinki

27 Czas trwania wystawy: 30 IV – 19 V 1991 r., liczba zwiedzających: 333 osoby, w tym 189 młodzieży.

28 Wystawy, „Kurier Siedlecki” z dnia 25 IV 1991, nr 5.

29 E. Kopówka, *Bojownikom o niepodległość – cześć!*, „Kurier Siedlecki” z dnia 7 XI 1991, nr 19.

30 E. Kopówka, *W hołdzie Marszałkowi*, „Tygodnik Siedlecki” z dnia 13 X 1991, nr 41.

31 Czas trwania wystawy: 20 XI – 13 XII 1992 r., liczba zwiedzających: 515 osób, w tym 180 młodzieży.

prasowe, pochodzące z ostatnich kilkunastu lat³². Spośród prezentowanych dokumentów na podkreślenie zasługiwały eksponowane po raz kolejny dokumenty, dotyczące rewolucji 1905-1907 r. w Siedlcach oraz dokumenty z okresu okupacji niemieckiej³³.

Otwarcie wystawy ubarwił program artystyczny, przygotowany przez uczennice II LO im. Królowej Jadwigi w Siedlcach oraz prelekcja Haliny Winnickiej, przewodniczącej Komitetu Obchodów 100-lecia PPS, na temat działalności partii w Siedlcach w okresie dwudziestolecia międzywojennego oraz podczas okupacji. Wernisaż wystawy połączono z organizacją sesji popularnonaukowej, związanej z obchodami jubileuszowymi PPS. Oprócz referatów, dotyczących dziejów PPS na emigracji, wysłuchano odczytów, przybliżających dzieje partii na terenie guberni siedleckiej w okresie zaborów (referat U. Głowackiej-Maksymiuk) oraz działalności partii w Siedlcach w pierwszej połowie XX w. (referat H. Winnickiej)³⁴.

W 1993 roku, w ramach kontynuacji problematyki dziejów walk o wyzwolenie narodowe i społeczne regionu siedleckiego, przygotowano dwie ekspozycje, pod nazwą: „Powstanie styczniowe na Podlasiu” oraz „Spod znaku orła. 1830-1945”. Pierwsza z wystaw³⁵, upamiętniająca 130. rocznicę powstańczego zrywu, została przygotowana prawie w całości ze zbiorów osób prywatnych, których serdecznej życzliwości i pomocy wystawa w niemałym stopniu zawdzięczała swój ostateczny kształt. Na wystawie zgromadzono zarówno przedmioty z minionej epoki, jak i te, które po latach przypominały o przelanej wówczas krwi. Całość ekspozycji składała się z trzech części. W części pierwszej eksponowano walory filatelistyczne i medale o tematyce powstańczej z kolekcji Stanisława Kowalczyka oraz wydawnictwa regionalne. Natomiast w części drugiej ekspozycji prezentowano fotografie archiwalne oraz współczesne, obrazujące miejsca walk, mogiły, groby oraz miejsca pamięci narodowej, związane z bohaterami walk powstańczych, rozsiane po całym regionie siedleckim. Interesującym dokumentem, eksponowanym w tej części wystawy, była księga ofiarodawców na budowę pomnika w Węgrowie, odsłoniętego w 1916 roku. Wreszcie w trzeciej części wystawy pokazano liczne zabytki z epoki oraz pamiątki rodzinne, prezentowane na tle trzech cykli rysunkowych Artura Grotgera: „Litwania” oraz „Polonia”, wydanych w Wiedniu w 1888 roku oraz „Warszawy” – cyklu wydawanego we Lwowie na początku XX w. Oprócz zgromadzonych cennych pamiątek po powstańcach z Siedlec – Wincentym Zembrzuskim, Mateuszem Czarnockim, Władysławie Lubicz-Ługowskim, prezentowano pamiątki, będące niegdyś własnością przodków dwóch siedleckich rodzin – Bieguńskich i Wierzejskich.

Na uwagę zasługiwały m.in. oryginalna, dotychczas nieznana z literatury pieczęć oddziału powstańczego, broń powstańcza, udostępniona przez Muzeum Zbrojownię na Zamku w Liwie, kule armatnie i karabinowe – znaleziska z pola bitwy pod Węgrowem. Zaprezentowano również elementy umundurowania żołnierza polskiego i rosyjskiego oraz orderzy rosyjskie, wśród których największe wrażenie stwarzał order „Za uśmierzenie buntu polskiego 1863-1864”, widniejący na piersi gen. Przesmyckiego, którego portret eksponowano na wystawie. Wstrząsającym dokumentem minionej epoki okazała się księga osób, uprawnionych do wyłapywania i wydawania władzom carskim powstańców, udostępniona ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Łukowie³⁶.

32 100 lat PPS, „Gazeta Kulturalna” 1992, nr 9; także: *Rocznica PPS*, „Gazeta Stołeczna” z dnia 18 XI 1992, nr 271.

33 Dokumenty te eksponowano dotychczas na wystawach: „Podlasie zachodnie w walkach o społeczne i narodowe wyzwolenie Polski” (1974 r.) i „Dzieje Siedlec” (1975 r.).

34 *Sto lat PPS-u*, „Kurier Siedlecki” z dnia 26 XI 1992, nr 26.

35 Czas trwania wystawy: 25 I – 17 III 1993 r., liczba zwiedzających: 1 728 osób, w tym 1 230 młodzieży.

36 S. Kordaczuk, *Powstanie styczniowe...*, op. cit.

Uwagę zwiedzających wzbudzała oryginalna stuła polowa księdza Stanisława Brzóska, przechowywana niegdyś przez W. Zembrzuskiego. Niemałym zainteresowaniem oglądających cieszyły się drobne przedmioty osobiste, będące wówczas świadectwem postawy obywatelskiej, wśród nich m.in. ofiarowana na fundusz powstańczy obrączka i tzw. czarna biżuteria żałobna, pochodząca ze zbiorów osób prywatnych. Biżuterię powstańczą wykonywano najczęściej z żelaza, srebra, kamieni szlachetnych, rzadziej złota³⁷. Jednym z ciekawszych eksponatów w tej grupie była broszka, zestawiona z fotografią jej właścicielki – Katarzyny Czerskiej. Innym kolekcjonerskim „rarytasem”, udostępnionym przez rodzinę Goławskich z Siedlec, był krucyfiks z krzyża, wystawionego ku czci ks. Brzóska, tuż po zakończeniu walk powstańczych³⁸. Wśród eksponatów znalazły się pamiątki narodowe, pozyskane w niecodzienny sposób: tablica, pochodząca z nagrobka weterana powstania styczniowego – Wincentego Zembrzuskiego – znaleziona w śmietniku oraz tablica nagrobna wdowy po powstańcu, znaleziona przez dzieci w śmietniku w pobliżu cmentarza³⁹. Na wystawie prezentowano także fragmenty złotej biżuterii, pochodzącej z 1861 roku, uratowanej przez jubilera od przetopienia i przerobienia na kolczyki.

Doskonałe uzupełnienie ekspozycji stanowiły dwa obrazy powstańca, malarza bez obu dłoni, Ludomira Benedyktowicza oraz obraz Aleksandra Kotsisa: „Wywiezienie ks. Brzóska z Łukowa”, udostępniony przez Muzeum Górnośląskie w Bytomiu⁴⁰.

Podczas wernisazu wystawy wyemitowano, w celu bliższego przybliżenia problematyki powstańczej, fragment filmu pt.: „Ekspozycja stała”, ukazującego sylwetkę przywódcy powstania styczniowego na Podlasiu, ks. S. Brzóska.

Ekspozycja, utrwalająca pamięć o tragicznych wydarzeniach walk powstańczych na Podlasiu, znalazła oddźwięk w lokalnej prasie: (...) *nie da się słowami dobrze oddać uczuć towarzyszących zwiedzaniu tej wystawy – pisano – a skrupulatne wyliczenie wszystkich eksponatów nie jest w stanie zastąpić jej nastroju*⁴¹.

Na łamach miejscowej prasy zwracano także uwagę na pozyteczny wydzźwięk, związany z organizacją wystawy oraz ważną rolę Muzeum Regionalnego w Siedlcach w zakresie ochrony narodowych pamiątek, nie zawsze traktowanych tak, jak na to zasługują: *Działanie to bardzo potrzebne – odnotowano – zwłaszcza, że nie wszyscy i nie zawsze pamiętamy o konieczności szacunku dla przeszłości*⁴². *Podkreślano też, iż działalność siedleckiej placówki muzealnej w zakresie dbałości o historię i tradycję, chroni je zachowując od zapomnienia, stwarzając (...) możliwość przekonania się, że choć lata mijają, to pamięć trwa*⁴³.

Organizacja ekspozycji pt.: „Powstanie styczniowe na Podlasiu” okazała się wzorcem dla wykształcenia się późniejszej specyfiki wystawienniczej placówki w propagowaniu historii oraz dziejów walk o wyzwolenie narodowe i społeczne, bowiem nawiązanie współpracy z prywatnymi kolekcjonerami, pasjonatami historii regionu siedleckiego i miłośnikami polskich militariów, stworzyło możliwość prezentacji wielu ciekawych, unikatowych eksponatów, niezbędnych do odtworzenia wielu mało znanych dotychczas wydarzeń z dziejów regionu.

37 Tamże.

38 Tamże.

39 S. Kordaczuk, *Powstanie styczniowe na Podlasiu. Katalog wystawy*, Muzeum Okręgowe w Siedlcach, Siedlce 1993.

40 *Powstanie w muzeum*, „Kurier Siedlecki” z dnia 4 II 1993, nr 4; także: *Powstańcza wystawa*, „Gazeta Powiatowa” (Sokołów Podlaski), 1993, nr 78.

41 „Kurier Siedlecki” 1993, nr 10.

42 Tamże.

43 Tamże.

„Spod znaku orła. 1830-1945”⁴⁴ – to tytuł ekspozycji z cyklu: „Spod znaku orła”, związanej z dziejami oręża i walk o wolność na Podlasiu. Wystawa obrazowała historię regionu siedleckiego, zachowaną w eksponatach, od powstania listopadowego do zakończenia II wojny światowej. Komisarz wystawy, Sławomir Kordaczuk, kustosz siedleckiego muzeum, rozpoczął prace przygotowawcze, związane z organizacją ekspozycji, na początku 1992 roku, (...) *zaglądając w pamięć historii i pojedynczych ludzi*⁴⁵, dzięki którym udało się mu odkryć wiele nieznanych dotąd faktów, odnaleźć drżące w szufladach bezcenne pamiątki, tworzące na nowo obraz historii regionu. Niezbędną w organizacji ekspozycji okazała się pomoc wielu osób prywatnych z Siedlec, bez których (...) *byłaby ona niepełna i nie do końca prawdziwa*⁴⁶. Kompozycja wystawy została dostosowana do charakteru sali wystawienniczej oraz części gablot na stałe w niej umiejscowionych. Zespoły zabytków gromadzone były w miarę rosnącego zainteresowania coraz większej liczby prywatnych właścicieli militariów, a tym samym wykorzystania możliwych do zapelnienia przestrzeni⁴⁷.

Wystawa – jak odnotowano w jej katalogu wystawy – *jak na warunki siedleckie i skromne zasoby Muzeum Okręgowego, jest unikatowa*⁴⁸. Na wystawie eksponowano bowiem wiele bezcennych, rzadkich eksponatów, często wykonanych tylko w jednym egzemplarzu, np. ryngraf z obozu koncentracyjnego Dora, własność Alfonsa Grzebisza, w czasie okupacji kierownika sekcji wywiadu komunikacji AK na powiaty: Siedlce, Sokółów Podlaski i Węgrów. Zadenuncjowany w 1943 roku przez syna policjanta, przebywał Grzebisz m.in. w obozie koncentracyjnym Dora, gdzie Polacy mieli swój udział w produkcji i sabotażu broni V⁴⁹. Do rzadkości wśród prezentowanych na wystawie eksponatów należało „Obwieszczenie o zarządzeniu pogotowia obrony przeciwlotniczej” z datą 31 sierpnia 1939 roku i adnotacją: *Nie wolno zaklejać ani zdzierać*.

Najstarszym eksponatem z prezentowanych na wystawie, była kula z pola bitwy pod Iganiami, wykopana przez mieszkańca Siedlec, biorącego udział w czynie społecznym przy budowie siedleckiej obwodnicy. Spośród kilkunastu znalezisk z pól bitewnych powstań narodowych w regionie, na uwagę zasługiwały m.in. żelazna rosyjska kula armatnia, pochodząca z pola bitwy pod Stoczkiem Łukowskim, ołowiana kula rosyjskiego karabinu kapiszonowego, znaleziona na polu bitwy pod Węgrowem.

Godnym uwagi eksponatem była eksponowana w siedleckim muzeum po raz kolejny suła polowa, bezcenna pamiątka po ks. S. Brzósce, przechowywana przez właścicieli pałacu w Mordach, gdzie w pałacowej kaplicy ks. Brzóska odprawiał msze święte⁵⁰.

Wśród wielu eksponatów, unikatowych z racji cech użytkowych, uwagę zwracała tarczanka pod ciężki karabin maszynowy Maksim LMG 08/15 z oddziału partyzanckiego 34 pp AK „Zenona” (przebudowana z myśliwskiej linijki), jako jedyna ocalała, spośród siedmiu istniejących w oddziale.

Na wystawie prezentowano także fragment czaszy spadochronu z II wojny światowej. Czaszy wojny charakteryzowała niedostępność wielu użytecznych, przydatnych w życiu codziennym materiałów. Z tego powodu ze sznurków spadochronów pleciono pasy

44 Czas trwania wystawy: 28 VI 1993 – 24 VI 1994 r.; liczba zwiedzających: 7 700 osób, w tym 5 727 młodzieży.

45 *Pod znakiem orła*, „Nowe Echo Podlasia” z dnia 21 VIII 1993, nr 33.

46 Tamże.

47 S. Kordaczuk, *Spod znaku orła 1830-1945. Katalog wystawy*, Muzeum Okręgowe w Siedlcach, Siedlce 1994, s. 6.

48 Tamże.

49 S. Kordaczuk, *Śladami kilku zabytków*, „Tygodnik Siedlecki” z dnia 14 XI 1993, nr 46; także: „Kurier Siedlecki” z dnia 2 III 1994, nr 9.

50 S. Kordaczuk, *Spod znaku orła. 1830-1945*, op. cit., s. 18-19.

do broni, zaś z czasz szyto odzież, np. kurtki, koszule itp. Przykładem wykorzystania materiału, pozyskanego z czterech czasz spadochronów, były eksponowane na wystawie fragmenty sukni ślubnej, wykonanej w okresie II wojny światowej⁵¹.

Znaczna część wystawy została poświęcona historii stacjonującego w Siedlcach 22 pułku piechoty AK. Z okresu 1918-1928 pochodziły eksponowane odznaki pułkowe, osobiste książeczki żołnierskie, zdjęcia ze szkoły podoficerskiej, czy monety Spółdzielni Spożycwców tegoż pułku. Lniana koszula żołnierza siedleckiego 22 pułku piechoty stanowiła jeden z kolekcjonerskich rarytasów, eksponowanych na wystawie⁵². Do cennych eksponatów należał także sztandar oddziału 22 pp AK, wykonany tuż po kapitulacji III Rzeszy.

Wśród eksponowanej na wystawie prasy konspiracyjnej, przybliżającej czasu wojny i okupacji, na szczególną uwagę zasługiwały numery konspiracyjnego pisma „Walka” z lipca 1941 roku, w którym odnotowano m.in. *W kłęsce, która nas spotkała, znajdziemy okazję wyraźnego określenia samych siebie i naszych zadań. Nie negowanie naszego charakteru i naśladowanie innych, ale „pozytywne rozpoznanie go i samodzielna twórczość jest naszym obowiązkiem”*⁵³.

Oprócz konspiracyjnej prasy prezentowano także wojenną i obozową korespondencję oraz wiele innych pamiątek przeszłości, które niewątpliwie przyczyniły się do wzbogacenia obrazu historii regionu siedleckiego, o której świadczą także bezimienni.

Wystawę zamykała gabłota, prezentująca zegarki, będące własnością Żydów, wykopane na terenie getta w Węgrowie, po wywiezieniu Żydów do obozu zagłady w Treblince.

Ekspozycja: „Spod znaku orła. 1830-1945” została zaliczona do najbardziej znaczących wystaw czasowych Muzeum Regionalnego w Siedlcach⁵⁴. Organizacja wystawy spowodowała ożywienie w siedleckim środowisku kolekcjonerskim, umożliwiła bowiem nawiązanie kontaktów wśród pasjonatów historii regionu siedleckiego oraz miłośników polskich militariów. Znalazło to odzwierciedlenie w powołaniu przy siedleckim muzeum Siedleckiego Klubu Kolekcjonerów, grupującego miłośników różnorodnych dziedzin zbieractwa⁵⁵.

Rozległa penetracja terenu, dokonana przez komisarza wystawy S. Kordaczuka, zaowocowała pozyskaniem wielu nieznanych dotąd eksponatów, mogących ulec bezpowrotnemu zniszczeniu, będących nieocenionym źródłem dla zobrazowania dziejów walk narodowowyzwoleńczych w regionie siedleckim.

Należy podkreślić, iż ekspozycja nagrodzona została Dyplomem Uznania w Ogólnopolskim Konkursie na Najciekawsze Wydarzenie Muzealne Roku 1993⁵⁶. Było to dość znaczące wyróżnienie dla siedleckiego muzeum, zważywszy, iż na konkurs wpłynęły siedemdziesiąt dwa zgłoszenia, także z wielu bardzo znanych placówek muzealnych w Polsce.

Ekspozycje dziejów walk o wyzwolenie narodowe i społeczne stanowią istotne osiągnięcie wystawiennicze Muzeum Regionalnego w Siedlcach, znajdującego się na drodze zmierzającej do zwrócenia społecznej uwagi na regionalne dziedzictwo kulturowe, zwłaszcza w dobie zachodzącej transformacji systemowo-ustrojowej, kiedy to szczególnie ważne stało się poczucie własnej tożsamości kulturowej i narodowej.

51 Tamże, s. 24-25

52 Tamże, s. 18; także: *Wystawa w muzeum*, „Promyk. Siedlecki Informator Oświatowy” 1993, s. 25.

53 *Pod znakiem orła*, op. cit.

54 *Frekwencja, jakiej jeszcze nie było*, „Nowe Echo Podlasia” 1994, nr 7.

55 Siedlecki Klub Kolekcjonerów utworzony został przy Muzeum Regionalnym w Siedlcach w dniu 8 I 1995 r.

56 Sprawozdanie z działalności Muzeum Okręgowego w Siedlcach za rok 1994, AMRS, Sprawozdania roczne, sygn. MOS – 024 A.